

Voedselsoevereiniteit en stadslandbouw:

Dwarsverbanden begrijpen en implicaties onderzoeken in de context van Zuid-Afrika

Samenvatting

Temidden van de wereldwijde en terugkerende voedsel-, klimaat-, energie-, milieu- en financiële crises gaat het onderwerp voedselschaarste weer een belangrijkere rol spelen in de bredere strijd om toegang tot en controle over hulpbronnen. Deze ontwikkeling vindt plaats binnen de context van het geglobaliseerde landbouw- en voedselsysteem dat wordt gekenmerkt door toenemende industrialisatie van de landbouwsector, commercialisering van de voedselproductie, -distributie en -consumptie, met inbegrip van de liberalisering van de handel in levensmiddelen. Hierbij hebben gemarginaliseerde bevolkingsgroepen te kampen met moeilijke omstandigheden, variërend van de sterk stijgende voedselprijzen tot de onteigening van grond. In deze context van wereldwijd kapitalisme speelt voedsel een hoofdrol in zowel het uiteenvallen als de vorming van verwaarloosde groepen. Het gebruik van voedsel als analytische lens helpt ons dan ook om de dynamiek van machtsverhoudingen, onrechtvaardigheid, de dagelijkse realiteit en verzet van de bevolking op verschillende plaatsen en op verschillende schaal te observeren. Het gecommmercialiseerde landbouw- en voedselsysteem staat wereldwijd steeds meer ter discussie: treffende voorbeelden hiervan zijn het discours over voedselsoevereiniteit dat steeds hoorbaarder wordt en de groeiende bewegingen op het gebied van voedselsoevereiniteit. De mondiale verspreiding van het voedselsoevereiniteitsdiscours kan worden waargenomen in de verbreding van transnationale agrarische bewegingen, de ontluikende integratie in de nationale en internationale politiek en de toenemende steun van wetenschappers-activisten. Tot op heden gaat het discours over voedselsoevereiniteit vooral over het platteland en de boerenbevolking, terwijl er tegelijkertijd een overvloed aan concrete acties op het gebied van voedselsoevereiniteit plaatsvindt in de stedelijke omgeving. Aangezien meer dan 50% van de wereldbevolking in steden woont, is stadslandbouw essentieel geworden voor de lokale voedsel- en inkomensvoorziening. Activisten en wetenschappers pleiten er daarom voor dat ook de stedelijke voedselproductie en stadsbewoners onder het domein van voedselsoevereiniteit vallen. Er is een groeiend besef van de proliferatie van (on)georganiseerde stedelijke landbouwinitiatieven, maar veel van deze initiatieven zijn niet gekoppeld aan voedselsoevereiniteitsbewegingen en -discoursen.

Tegen deze achtergrond is het doel van deze studie om de leefwereld van stedelijke voedselproducenten en hun inspanningen voor voedselsoevereiniteit in gemarginaliseerde stedelijke omgevingen te onderzoeken. De centrale onderzoeksvragen zijn *waarom en hoe stedelijke landbouwinitiatieven tot stand komen en of deze al dan niet te maken hebben met voedselsoevereiniteit in de hedendaagse context van een sterke buitensluitende dynamiek in steden en het landbouw- en voedselsysteem*. Het onderzoek is gericht op Zuid-Afrika, waar in 2018 ongeveer 65% van de bevolking in steden woonde en meer dan 27% werkloos was. Naar schatting een vierde van de stedelijke huishoudens liep in dat jaar het risico op honger. De voedselproductie in de steden is daarom zowel een essentiële zelfhulpstrategie als een overheidsinterventie om verstrekkende neoliberale problemen

aan te pakken. Veel gemarginaliseerde bewoners zijn voor hun sociale voortbestaan deels afhankelijk van zelfvoorziening. Ingegeven door deze buitensluitingsdynamiek vormen stedelijke voedselinitiatieven een voedingsbodemp voor inspanningen om voedselsoevereiniteit te bereiken, met inbegrip van de vraag naar betaalbaar voedszaam voedsel en toegang tot grond.

Het doel van dit onderzoek is om na te gaan hoe stedelijke voedselproducenten actief worden om ongelijkheid aan de kaak te stellen en te bestrijden. Inzicht in de mobilisering en politisering van stedelijke landbouwinitiatieven helpt om zicht te krijgen op de multidimensionale effecten van het gecommercialiseerde landbouw- en voedselsysteem op lokaal niveau. Het onderzoek zoomt in op de casus van een stedelijk landbouwinitiatief waarbij diverse stedelijke voedselproducenten betrokken zijn, waaronder moestuiniers en kleine boeren die afkomstig zijn uit de achtergestelde arbeidersklasse in de stad George in de Zuid-Afrikaanse provincie West-Kaap. De groep werd in 2012 opgericht in een poging om gezonde voeding op grotere schaal beschikbaar te maken. Het werk van deze lokale groep wordt afgezet tegen de ontluikende mobilisatie van voedselsoevereiniteit en het debat hierover op landelijk niveau.

'Critical urban theory' (kritische stadstheorie) en 'critical agrarian studies' (kritische landbouwstudies) vormen de theoretische basis van het onderzoek. In het bijzonder wordt Lefebvre's notie van het 'recht op de stad' gebruikt om de leefwereld van stedelijke voedselproducenten en de interventies in het initiatief op het gebied van voedselsoevereiniteit te onderzoeken. Het 'recht op de stad' is gebaseerd op het dagelijks leven en gericht op processen waarin burgers meer soevereiniteit zoeken, naar behoefte ruimte creëren en een andere kijk op de logica van het kapitalisme introduceren. Het onderzoek bouwt verder voort op het werk van Scott over alledaagse vormen van boerenverzet en het concept van rechtmatig verzet van O'Brien. In overeenstemming met de verkennende aard van dit onderzoek zijn kwalitatieve onderzoeksmethoden gebruikt om de interventies van stedelijke voedselproducenten en het voedselsovereiniteitsdiscours in het land te onderzoeken.

Uiteindelijk wordt in dit onderzoek betoogd dat stedelijke landbouwinitiatieven ongelijkheid aan het licht kunnen brengen en op alternatieven kunnen wijzen. Beide aspecten houden verband met voedselsoevereiniteit. In het initiatief van de casestudy uit dit onderzoek sprokkelen veel deelnemers een inkomen uit grond en arbeid bij elkaar en hun banden met het platteland zijn vaak doorgesneden. In deze omstandigheden heeft dit initiatief alternatieven gecreëerd binnen het heersende landbouw- en voedselsysteem. Het achterliggende motief van zelfvoorziening wordt deels gerealiseerd door middel van grondbezettingen en gemeenschapssolidariteit, maar ook door het delen van kennis, voedsel en zaden. Transformatieve inspanningen voor voedselsoevereiniteit kunnen dus in de praktijk worden gevonden. Dergelijke lokale initiatieven bevinden zich echter in niches en zijn nog niet gekoppeld aan organisaties die voedselsoevereiniteit steunen. Hoewel niet-gouvernementele organisaties de drijvende kracht zijn achter bredere pogingen op nationaal niveau om de voedselsoevereiniteit te vergroten, zijn deze nog niet verbonden aan de diverse voedsel- en landbouwinitiatieven op lokaal niveau. Deze ontwikkelingen zijn terug te voeren op de geschiedenis van onderdrukking en segregatie in het land en op de onderling verweven dynamiek van de-agrarisatie en groei zonder werkgelegenheid, om maar een paar aspecten te noemen.

Voorbij de grenzen van Zuid-Afrika belichten de resultaten van dit onderzoek ook de sterke samenhang tussen het platteland en de stedelijke omgeving in een landbouw- en voedselsysteem dat in stand blijft door de macht van het bedrijfsleven en de onderontwikkeling van het platteland. Daarom is het dringend noodzakelijk dat de groepen die nog niet door het voedselsovereiniteitsdiscours worden omarmd, worden betrokken bij het werk van het maatschappelijk middenveld op het gebied van voedselsoevereiniteit. Hiertoe behoren

bijvoorbeeld stedelijke voedselproducenten, consumenten, informele handelaars of werknemers in de landbouw; groepen die voortdurend het risico lopen om door de staat of het bedrijfsleven te worden gecoöpteerd. Dit proefschrift biedt analytische en empirische handvatten voor onderzoek naar het streven naar voedselsoevereiniteit in steden.

Het onderzoek naar voedselsoevereiniteit in dit proefschrift bestaat uit vier delen. Ten eerste wordt in de specifieke casus van een stedelijk landbouwinitiatief in George de leefwereld en de eerste mobilisatie van de deelnemers belicht. Ten tweede wordt de betrokkenheid van stedelijke voedselproducenten bij voedselsoevereiniteit onderzocht. Ten derde wordt naast deze stedelijke inspanningen gekeken naar het beginnende voedselsoevereiniteitsdiscours op nationaal niveau en worden de problemen om aan te sluiten bij lokale initiatieven geschetst. Ten vierde worden de bredere implicaties voor de voedselsoevereiniteit en de stedelijke dimensie ervan geformuleerd.